

FIȘA DISCIPLINEI

DISCIPLINA: ISTORIA ȘI SPIRITUALITATEA BIZANȚULUI

Pr. Prof. Dr. Emanoil BĂBUȘ

I. FINALITĂȚI

1. Cunoașterea *Istoriei și Spiritualității lumii bizantine*.
2. Raportul *Istoriei și Spiritualității Bizanțului* cu celelalte discipline teologice și complementaritatea ei cu celelalte discipline ale Teologiei Istorice.
3. Importanța unei civilizații milenare, a unei realități care s-a impus pe mai multe planuri.
4. Dezvoltarea unei atitudini științifice critice în evaluarea unui eveniment istoric; actualizarea unor evenimente istorice cu scopul de a evita erorile și greșelile observate în istorie; stimularea cercetărilor personale prin identificarea bibliografiei corespunzătoare diferitelor teme abordate.
5. Utilizarea hărților Imperiului bizantin/ Sud-Estului Europei, precum și a unor imagini, pentru observarea diferențelor discursului istoric de la o perioadă la alta, precum și pentru localizarea corectă a spațiilor geografice menționate în timpul cursurilor.

II. OBIECTIVE SPECIFICE

1. Studiarea generală a principalelor repere din Istoria și Spiritualitatea Bizanțului.
2. Studiarea rolului Bizanțului în Istoria românilor.
3. Analizarea principiilor și metodelor disciplinei. 1. Evidențierea importanței disciplinei *Istoria și Spiritualitatea Bizanțului* în contextul celorlalte discipline teologice, cu scop informativ și formativ.
4. Prezentarea diverselor probleme din cadrul acestui Imperiu care a durat mai bine de un mileniu.
5. Prezența Imperiului bizantin la Dunărea de Jos.
6. Bizanțul, creator de opere civilizatoare printre slavii sud-estici, slavii răsăriteni, români, creatori ai civilizației kievene și moscovite de tip bizantin.
7. Înțelegerea misionarismului bizantin.
8. Cruciada bizantină, bastion al civilizației creștine în fața popoarelor migratoare din nord.

9. Bizanțul apărător al creștinismului în fața forțelor necreștine ale Persiei sasanide, ale islamului și turcilor seldgiucizi.
10. Marea epopoe bizantină.
11. Înțelegerea teocrației bizantine.
12. Fascinația Bizanțului pentru Apus și lumea orientală.
13. Bizanțul, punte de legătură între antichitate și lumea modernă.
14. Imperiul bizantin spațiul istoric de alcătuire a dogmelor creștine
15. Familiarizarea cu indicațiile aparatului critic.

III. MODALITĂȚI DE REALIZARE

Conversație euristică / Prelegere / expunere (Power Point) + alte metode interactive, analiză, discuții, întrebări și răspunsuri

IV. EVALUAREA STUDENȚILOR:

Examen scris /oral – se vor trata 2 subiecte din tematica indicată cu precizarea unei minime bibliografii; posibile întrebări suplimentare ale profesorului pentru edificarea asupra notei finale

30 % - nota Lucrări de Seminar

V. TEMATICA PRELEGERILOR:

ANUL I - Semestrul 1

1. Imperiul bizantin de la Constantin cel Mare (306-337) la Anastasie I (491-518)
Scurt istoric al cercetărilor privind istoria și spritualitatea Bizanțului
 - Istoriografia bizantină contemporană și cea românească
 - Problema periodizării istoriei bizantine și spațiul geopolitic bizantin
2. Constantin cel Mare: monarhie creștină și orientală
 - Constantinopolul a doua Romă: o nouă capitală a lumii?
 - Invazii și conflicte tradiționale
 - Creștinarea Imperiului
 - Limesul dunărea în vremea lui Constantin cel Mare
3. Perioada postconstantiniană: Constantin II (337-340), Constans (337-350) și Constantius (337-361)
 - Lupte interne
 - Luptele cu perșii
 - Arianismul – religie promovată de împăratul Răsăritului
 - Iulian (361-363), ultimul păgân pe tronul roman

4. Teodosie cel Mare (379-395) – creștinismul, religie de stat
 - Pentru un creștinism ortodox în Imperiu
 - Legislația antipăgână a lui Teodosie
 - Rezolvarea chestiunii gote

5. Arcadius (395-408) și Honorius (395-423):
 - Lumea romană între un imperiu al Apusului și unul al Răsăritului
 - Ioan Gură de Aur și re poziționarea Bisericii față de stat
 - Nestorianism și monofizitism

6. Marcian (450-457) și soluția diofizită a sindoului de la Calcedon

7. Leon I, Leon II și Zenon (457-491) – o dinastie fără șansă
 - Makeles – o altă soluționare a chestiunii gote
 - Apariția regatului ostrogot în Apus
 - Perioadă preiustiniană

ANUL I - Semestrul 2

Imperiul bizantin de la Iustinian cel Mare (527-565) la Mihail III Amorium (842-867)

1. Iustinian cel Mare (527-565) – spre un nou Imperiu roman
 - Recucerirea teritoriilor pierdute
 - a. Campaniile militare în Africa
 - b. Campaniile militare în Italia
 - c. Campaniile militare în Persia
 - d. Campaniile militare la Nord de Dunăre
 - Reforma juridică
 - Reforma administrativă
 - Reforma religioasă
 - a. rezolvarea schismei acachiene
 - b. politica de reconciliere între ortodocși și monofiziți
 - c. origenismul
 - d. Sinodul V ecumenic

2. Ultimii reprezentanți ai dinastiei iustiniene
 - Iustin II și domnia Sofiei
 - Tiberiu II Constantin
 - Mauricius

3. Heraclius (610-641) – imperiul la ceas de cumpănă/grecizarea imperiului
 - Luptele cu perșii
 - Luptele cu arabii

4. Instaurarea dinastiei isauriene – revigorarea imperiului după luptele cu arabii
 - Leon III Isaurul (717-741) – redobândirea demnității
 - Debutul primei faze a iconoclasmului bizantin
 - Constantin V Copronimul – eroul Bizanțului împotriva bulgarilor
 - Sinodul pseudo-ecumenic de la Hieria din 754
5. Irina – împărat al Bizanțului
 - Domnia pasageră a lui Leon IV Cazarul (775-780)
6. Sinodul VII ecumenic și restaurarea cultului icoanelor
7. Dinastia de Amorium (802-867)
 - Noi relații externe ale Bizanțului
 - A doua perioadă iconoclastă
 - Sinodul din 843 și restaurarea definitivă a cultului icoanelor
 - Fotie și primele schisme majore între Est și Vest
 - Un nou imbold misionar – convertirea slavilor și a bulgarilor

ANUL II – Semestrul 1

1. Biserica Ortodoxă după 843
 - Credința ortodoxă
 - Liturghia și riturile bizantine
 - Monahismul bizantin
2. Califatul abasid
 - Minorități în spațiul islamic
 - Califatul și puterile locale
 - Cultură și societate în spațiul musulman
3. Expansiunea bizantină : dinastia macedoneană (867-1025)
 - Dinastia macedoneană și ideologia imperială
 - Expansiunea teritorială
4. Bizanțul în fața unor noi forțe: turcii, normanzii, papalitatea
5. Muntele Athos: Sfințenie și societate bizantină
6. Dinastia Comnenilor: Schimbarea regimului
 - instabilitate și slăbirea puterii
 - lovituri de stat militare
 - putere și familie: sistemul comnenilor
 - Veneția și Constantinopolul
 - Cruciade și pelerinaje

7. Viața religioasă și culturală bizantină în secolele IX-XII
 - Ierarhia bizantină
 - Bisericele locale
 - Monahismul
 - Locul călugărilor în societatea bizantină
 - Învățământul
 - Dezvoltarea culturală
 - Aportul literar al epocii Comnenilor

ANUL II - Semestrul 2

1. Căderea Constantinopolului sub latini în 1204.
 - Prima cădere: reînnoire sau restaurare ? (1180-1282)
 - Cruciada a IV-a
 - Grecii și slavi: națiuni sau imperii
 - Ideologii și realități
2. Transformări politice și culturale în secolele XII-XV
 - Invazia mongolă și consecințele ei
 - Coaliții occidentale și încercări de unire: conciliul de la Lyon (1274), Ferrara Florența (1439)
 - Bizanțul la sfârșitul secolului al XIII-lea
 - Imperiul bizantin: lupte la frontiere și dezagregare internă
 - Războaie civile și intervenții străine (1238-1355)
3. Mutații politice și noi frontiere în secolele XIV-XV
4. Grigorie Palama și oficializarea isihasmului
5. Renașterea culturală și artistică din vremea Paleologilor
6. Bizanțul și Occidentul
7. Bizanț după Bizanț

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

IZVOARE:

- *Codex Theodosianus. Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Siromondianis et leges Novellae ad Theodosianum pertinentes*, ed. Th. MOMMSEN și P.M. MEYER, 2 vol., Berlin, 1904-1905, traducere în limba engleză de Clyde PHARR, Princeton 1952.
- Constantin Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, col. *Scriptores Byzantini*, trad. Vasile Grecu, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971.
- *Coranul*, trad. din arabă dr. Silvestru Octavian Isopescu, ed. Cartier, Chișinău, 2001.
- *Fontes ad Historiam Dacoromaniae Pertinentes*, vol. I (*Ab Hesiodo usque ad Itinerarium Antonini*), București 1964.
- *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București 1970.
- *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. III (*Cronica lui Nestor*), traducere de G. POPA-LISSEANU, București 1935.
- *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. VIII (*Ambasadele lui Priscus*), traducere de G. POPA-LISSEANU, București 1936.
- *Tabula Imperii Romani: Romula-Durostorum-Tomis*, Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest 1969.
- ANNE COMNENE, *Alexiade*, ed. et trad. B. Leib, Paris, 1967. O nouă ediție (fără traducere) *Annae Comnenae. Alexias. Pars prior. Prologumena et textus*, rec. D.R. Reinsch și A. Kambylis, în *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, 40/1, Berlin-New York, 2001.
- ANA COMNENA, *Alexiada*, 2 vol., traducere de Marina MARINESCU și note de Nicolae-Șerban TANAȘOCA, Editura Minerva, București 1977.
- *Byzantine Monastic Foundations Documents*, ed. J. Thomas, A. Constantinidis-Hero, 5 vol., Washington DC, 2000.
- CLARI Robert de, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, trad. de Tatiana Ana Fluieraru, Cluj, Editura Limes, 2002.
- *Codex Justinianus*, ed. P.KRÜGER, 1915.
- EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, traducere, studii și note de pr. prof. T. Bodogae, col. PSB, vol. 13, București 1987.
- IDEM, *Viața lui Constantin cel Mare*, în col. *Părinți și Scriitori bisericești*, vol. XIV, traducere și note de Radu Alexandrescu, studiu introductiv de Prof. Dr. Emilian Popescu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991.
- EVAGRIE SCOLASTICUL, *Istoria Bisericească. Prescurtare după Istoria bisericească de Filostorgiu și Teodor Citețul*, traducere de Iosif GHEORGHIAN, București 1899.
- FLAVIUS EUTROPIUS, *Brevirum ab urbe condita*, traducere de Gh. H. ȘERBAN, Editura Istros, Brăila 1997.

- JEAN CAMINIATES, EUSTATHE DE THESSALONIQUE, JEAN ANAGNOSTES, *Thessalonique, Chronique d'une ville prise*, textes présentés et traduits du grec par P. Odorico, Toulouse, Anacharsis, 2005.
- JEAN DAMASCENE, *Contre ceux qui rejettent les saintes icônes*, în *La foi Orthodoxe*, Institut Saint Dennys, Paris 1966.
- JEAN SKILITZES, *Empereurs de Constantinople*, trad. B. Flusin et notes J.-Cl. Cheynet, Paris, Lethielleux, 2003.
- LACTANTIUS, *De mortibus persecutorum (Despre morțile persecutorilor)*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de CLAUDIU T. ARIEȘAN, Editura Amarcord, Timișoara 2000.
- LEO DEACON *The History of Leon the Deacon. Byzantine Military expansion in the Tenth Century*. Int., trans, and annot. By A.-M. Talbot, D. F. Sullivan, Washington, 2005.
- MAGULIAS H.J., *O city of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, Detroit, 1984.
- MICHEL PSELLOS, *Chronographie*, ed. E. Renauld, Paris, 1967; ed. S. Impelizzeri, trad. S. Ronchey, *Imperatori di Bisanzio: Michele Psello. Cronografia*, Milano, 1984.
- PSELLOS Mihail, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976 – 1077)*, trad. în limba română de Radu Alexandrescu, Iași, Editura Polirom, 1998.
- MIGUEL ATALIATES, *Historia*, Introduccion, edicion, traduccion y comentario de Im. Perez Martin, Madrid, 2002.
- NICETA CONIATA, *Niceta Coniata, grandezza e catastrofe di Bisanzio (Narrazione cronologica)*, 2 vol. Milano, 1994-1999.
- PROCOPIUS din CEZAREEA, *Războiul cu goții*, col. *Scriptores Byzantini*, vol. III, traducere și introducere de H. MIHĂESCU, Editura Academiei, București 1963.
- RUFIN D'AQUILEE, *Histoire ecclésiastique*, ed. Th. MOMMSEN, în *GCS*, 1909.
- TEODORET al Cirului, *Istoria bisericească*, în col. *Părinți și Scriitori bisericești*, vol. XLIV, trad. de Pr. Prof. Vasile Sibiescu, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995.
- TERTULIAN, *Despre mărturia sufletului (De testimonio animae)*, în vol. *Apologeți de limbă latină*, col. PSB, vol. 3, traducere de Pr. David POPESCU, București 1981.
- VILLEHARDOUIN Geoffroy de, *Cucerirea Constantinopolului*, traducere și note de Tatiana Ana Fluieraru, Ediție îngrijită și Prefață de Ovidiu Pecican, Cluj, Editura Limes, 2002.

LUCRĂRI GENERALE ȘI DICȚIONARE:

- *Il cristianesimo in Sicilia dalle origini a Gregorio Magno*, Atti del Convegno di Studi (Catalanisetta, 28-29 ottobre), 1985.
- *The Cambridge History of Islam, I. The Central Islamic Lands, II. The further islamic lands. Islamic society and civilization*, Cambridge 1970.
- ADONTZ, N., *Etudes arméno-byzantines*, Lisabona 1965.
- AHRWEILLER, H., *L'ideologie politique de l'Empire byzantin*, Paris 1975.
- IDEM, *Etudes sur les structures administratives et sociales de Byzance*, Londra 1971.
- IDEM, *L'Asie Mineure et les invasion arabes*, Variorum Reprints, Londra.
- IDEM, *Ideologia politică a Imperiului Bizantin*, trad. de Cristina Jinga, postfață de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Corint, 2002.

- ANDEA Avram, *Sinteză de istorie bizantină*, Timișoara, Editura Mirton, 1995.
- ANDRESEN, G., *Logos und Nomos. Die Polemik des Kelsos winder das Christentum*, Berlin 1955.
- ANGOLD, M. J., *Byzantine Empire, 1025-1204, A Political History*, Oxford 1985.
- ARRIGNON, J-P., *Les Eglises slaves*, Paris 1991.
- AVRAMEA A., *Le Péloponèse du IVe au VIIIe siècle. Changements et persistances*. Paris, 1997.
- AUBIN, P., *Le problème de la conversion. Etudes sur un thème commun à l'hellénisme et au christianisme des trois premiers siècles*, Paris 1963.
- AUZEPY M. Fr. Coord., *Byzance en Europe*, Presses Universitaires de Vincennes, 2003.
- BABINGER, F., *Mahomed II Conquérant et son Temps*, Paris 1954.
- BAILLY Auguste, *Istoria Bizanțului*, 2 vol., trad. Constantin Ionescu-Boeru, București, Editura Prietenii Cărții, 2000-2001.
- BALARD, M., *Etat et la colonisation au Moyen Âge*, Lyon 1989.
- IDEM, *La Romanie génoise*, 2 vol., Roma 1978.
- BALARD, M.; DUCCELLIER, A., *Coloniser au Moyen Âge*, Paris 1995.
- BALȘ G., *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933.
- BARNEA, Ioan; ILIESCU, Octavian, *Constantin cel Mare*, București 1982.
- BARNEA, Ioan; VULPE, Radu, *Din Istoria Dobrogei*, vol. II, București 1968.
- BARNEA, Ion; ILIESCU, Octavian; NICULESCU, Corina, *Cultura bizantină în România*, București 1971.
- BARNEA, Ioan; ȘTEFĂNESCU, Ștefan, *Din Istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, Romani și Bulgari la Dunărea de Jos*, București 1971.
- BARNES, M. R.; WILLIAMS, D. H., *Arianism after Arius. Essays on the Development of the Fourth Century Trinitarian Conflicts*, Edinburg 1993.
- BĂBUȘ Emanoil, *Bizanțul: istorie și spiritualitate*, București, Editura Sophia, 2003.
- IDEM, *Bizanțul între Occidentul creștin și Orientul islamic (sec. VII-XV)*, București, Editura Sophia, 2005.
- BĂNESCU, N., *Chipuri din Istoria Bizanțului*, Editura Albatros, București 1971.
- IDEM, *Istoria Imperiului Bizantin*, I. *Imperiul creștin și asaltul invaziilor (313-610)*; II. *Imperiul Bizantin clasic (610-1081)*, ediție îngrijită de Tudor Teoteoi, București, Editura Anastasia, 2000-2003.
- BÂRZU, Ligia; BREZEANU, Stelian, *Originea și continuitatea românilor*, București 1991.
- BECK, Hans Georg, *Kirche und Theologische Literatur im Bizantinischen Reich*, München 1959.
- BEHR JOHN, *Drumul spre Niceea*, trad. Mihail G. Neamțu, ed. Sofia, București, 2004.
- BESANCON Alain, *Trois tentations dans l'islam*, Calman-Lévy, Paris, 1997
- BEVAN, E., *Hellenism and Christianity*, Londra 1921.
- BICA Ion, *Istoria Bizanțului (324-1453)*, Pitești, Editura Universității, 2002.
- BOISSIER, G., *La fin du paganisme. Etude sur les dernières luttes religieuses en Occident au IVe siècle*, vol. I-II, Paris 1989.
- BOLLIAC Cezar, *Mănăstirile din România. Mănăstirile închinete*, București, 1862.

- BOUFFARTIGUE, J., *L'empereur et la culture de son temps*, Paris 1992.
- BRĂTIANU I. Gheorghe, *Studii bizantine de istorie economică și socială*, traducere și Prefață de Alexandru-Florin Platon, Ediție, note și comentarii de Ion Toderașcu și Alexandru-Florin Platon, Iași: Editura Polirom, 2003.
- BREHIER, *Civilizația bizantină*, Ed. Științifică, București 1994.
- BREZEANU, Stelian, *O instituție latină în Balcani la începutul secolului al XIII-lea*, ed. Albatros, București 1990.
- IDEM, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București: Editura Albatros, 1981.
- IDEM, *O istorie a Bizanțului*, București, Editura Meronia, 2004.
- IDEM, *Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină: studii de gândire politică medievală*, București: Editura Meronia, 2005,
- BULAT, T. G., *Fotie, patriarh al Constantinopolului*, Chișinău 1940.
- CAHEN, C., *L'Islam, des origines au début de l'Empire ottoman*, Paris 1970.
- *The Cambridge Medieval History: Donald MacGillivray NICOL, J.M. HUSSEY & G. COWAN (eds.), The Cambridge Medieval History, vol. IV (The Byzantine Empire), part I. Byzantium and its Neighbours; part II. Government, Church and Civilization; Cambridge, University Press, 1966-1967.*
- CANARD, M.; LAURENT, J., *L'Arménie entre Byzance et l'Islam depuis la conquête arabe jusqu'en 886*, Paris 1980.
- CANNUYER, Christian, *Les coptes*, Maredsous, Brepols 1990.
- CAVALLO Guglielmo, *Omul bizantin*, Polirom, Iași, 2000.
- CAZACU Mihai, *Bizanțul*, Timișoara: Editura Helicon, 1995.
- CĂZAN Florentina, *Cruciadele: momente de confluență între două civilizații și culturi*, București: Editura Academiei Române, 1990.
- CHALANDON F., *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, Paris, 1907, t. 1.
- CHASTEL, *L'Italie et Byzance*, Paris 1999.
- CHEYNET, Jean-Claude. *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, Paris 1990.
- IDEM (coord.), *Le monde byzantin*, tome II. *L'Empire byzantin (641-1204)*, Paris, Presses Universitaires de France, 2006.
- CLEVENOT, Michel, *Les chrétiens et le Pouvoir*, Paris 1981.
- CLOT André, *Mahomed al II-lea, cuceritorul Bizanțului*, trad. de Șerban Grancea, București, Editura Artemis, 2003.
- COMAN, Ioan G., *Scriitori bisericești din epoca străromână*, București 1979.
- CULIANU, I. P., *Gnozele dualiste ale Occidentului*, București 1995.
- DAGRON, G., *Naissance d' une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris 1974.
- G. DAGRON, C. MANGO, *Constantinople and its Hinterland*, Variorum, Aldershot, 1995.
- DAGRON, G, *Empereur et Prêtre, Etude sur le "césaropapisme" byzantin*, Paris 1996.
- DAŠKOV S.B., *Dicționar de împărați bizantini*, trad. în limba română de Viorica și Dorin Onofrei, București: Ed. Enciclopedică, 1999.
- DELCAMBRE Anne-Marie, *La schizophrénie de l'islam*, Desclée de Brouwer, Paris 2006.
- DESEILLE Placide, *Nous avons vu la vraie lumière, la vie monastique son esprit et ses textes fondamentaux*, L' Age d'Homme, Lausanne, 1990.

- DIACONU, P., *Capidava. Monografie arheologică*, București 1958.
- DIEHL, Ch., *Figuri bizantine*, 2 vol., trad. de Ileana ZARA, București 1969.
- IDEM, *Justinian et la civilisation byzantine au VI-e siècle*, Paris 1900.
- IDEM, *Etudes sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne*, Paris 1888.
- IDEM, *Bizanț: mărire și decădere*, traducere de I. Biciolla, București: Editura Națională-Ciornei, 1940.
- IDEM, *Istoria Imperiului Bizantin*, trad. Carmen Roșulescu, Craiova, Editura Scorilo, 1999.
- DONOIU Ion, *Împărații Bizanțului și monedele lor*, București: Editura Museion, 1993.
- DUCELLIER, Alain, *Le Byzantins, histoire et culture*, Seuil, Paris 1988.
- DUCELLIER Alain, *Bizantinii: istorie și cultură*, trad. Simona Nicolae, București, Ed. Teora, 1997.
- IDEM, *L'Eglise byzantine. Entre pouvoir et esprit (330-1204)*, Desclée, Paris.
- IDEM, *Byzance et le monde orthodoxe*, Paris 1997.
- IDEM, *Le drame de Byzance Idéal et échec d' une société chrétienne*, Paris 1976.
- DUCELLIER, A.; KAPLAN, Michel, *Byzance IVe-XVe*, Hachette, Paris 1996.
- DUCELLIER, A.; KAPLAN, Michel; MARTIN, B., *Le Moyen Âge en Orient*, Paris, 1990.
- DUCHESNE, L., *L'Eglise au VI e siècle*, Paris 1925.
- DVORNIK, Francis, *Early Christian and Byzantine Political Philosophy. Origins and Background*, 2 vol., Washington 1966.
- IDEM, *Le Schisme de Photius. Histoire et Légende*, Ed. du Cerf, Paris 1950.
- IDEM, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris 1926.
- IDEM, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, Ed. All, București 2001.
- IDEM, *Byzantine Missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyrile and Methodius*, New Brunswick-New Jersey 1970.
- IDEM, *Photian and Byzantine Ecclesiastical Studies*, Variorum Reprints, Londra 1974.
- ELIAN AL., *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea, în vol. „Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare”*, București, 1964.
- ELLUL Jacques, *Islam et judéo-christianisme*, Paris, Presse Universitaire de France, 2004.
- ERBICEANU C., *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888.
- EVDOKIMOV, Paul, *L'Orthodoxie*, Neuchâtel-Paris 1959.
- FARINA, Rafaelo, *L'Impero e l'imperatore cristiano in Eusebio di Cesarea. La prima teologia politic del cristinesimo*, Zürich 1966.
- FLOCA, Arhid. Prof. I. N., *Canoanele Bisericii Ortodoxe (note și comentarii)*, Sibiu 1992.
- FLOROVSKY, G., *Les voies de la theologie russe*, Paris 1991.
- FRIEND, W. H. C., *The Donatist Church. A movement of protest in Roman North Africa*, Oxford 1952, 1971, 1985.
- FRUNZĂ Axinte, *Un modern la Athos*, ed. Anastasia, București, 2001.
- GABOR Adrian, *Biserica și Stat în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395)*, București, Editura Bizantină, 2004.

- GEANAKOPOLOS, D. J., *Emperor Michael Palaeologus and the West*, Cambridge, Massachusetts 1959.
- GEORGESCU Maria, *Incursiune în cultura bizantină*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2004.
- IDEM, *Istoria Bizanțului*, ediția a II-a, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2005.
- GERO, S., *Byzantine Iconoclasm during the reign of Leo III*, Louvain 1973.
- IDEM, *Byzantine Iconoclasm during the reign of Constantine V*, Louvain 1977.
- GEROSTERGIOS Asterios, *Iustinian cel Mare: Sfânt și Împărat*, trad. Ovidiu Ioan, București, Editura *Σοφία*, 2004.
- GIBBON, Eduard, *Istoria declinului și prăbușirii Imperiului roman*, București 1976.
- IDEM, *Histoire du declin et de la chute de l'Empire Romain*, vol I, trad. în franceză de M. GUIZOT, Paris 1983.
- GILL, J., *Le concile de Florence*, Tournai-Paris 1964.
- GOUBERT, P., *Byzance avant l'Islam. t. I: Byzance et l'Orient sous les successeurs de Justinien*, Paris 1951.
- GRABAR, A., *L'Empereur dans l'art byzantin*, Londra 1974.
- IDEM, *Iconoclasmul bizantin: dosarul arheologic*, Prefață, traducere și note de Daniel Barbu, București: Editura Meridiane, 1991.
- GRUMEL, V., *Les Règestes des Actes du patriarcat de Constantinople*, Paris 1932.
- GUȚU, G., *Dicționar Latin-Român*, București 1983.
- GOUBERT P., *Byzance avant l'Islam. t. I: Byzance et l'Orient sous les successeurs de Justinien*, Paris, 1951.
- HALPHEN, L., *Les barbares des grandes invasions aux conquêtes turques du Xie siècle*, Paris 1940. Edinburgh 1993.
- HARISSON, M., *A Temple for Byzantium*, Londra 1989.
- HARNACK, *Histoire des dogmes*, Paris, 1993.
- HATCH, E., *The Influence of Greek Ideas on Christianity*, Londra 1957.
- HEAD, C., *Justinian II of Byzantium*, Madison 1971.
- HEFELE-LECLERCQ, *Histoire des Conciles*, tom III, Paris 1910.
- HEIM, F., *La théologie de la Victoire de Constantin à Théodose*, Paris 1992.
- HENDY F., *Studies in Byzantine monetary economy c.300-1450*, Cambridge, 1985.
- HUSAR Adrian, *Din istoria Bizanțului: structuri de civilizație bizantină*, Târgu-Mureș: Universitatea Petru Maior, 2002.
- IORGA Nicolae, *Istoria vieții bizantine: Imperiul și civilizația după izvoare*, traducere de Maria Holban, București: Editura Enciclopedică Română, 1974.
- JANIN R., *La géographie écclesiastique de l'Empire byzantin*, vol.III, Paris, 1953.
- KALOGERAS N.M., *Byzantine childhood education and its social rol from sixth century until the end of Iconoclasm*, Chicago, 2000.
- KHALDUN Ibn, *Discours sur l'histoire universelle* (3vol.), trad. Vincent Monteil, Sinbad, 1978.
- KLUM-BÖHMER, E., *Das Trisagion als Versöhnungsformel der Christenheit*, München-Viena 1979.
- D. KNOWLES, D. OBOLENSKY, *Nouvelle histoire de l'Eglise*, vol.II, *Le Moyen Age*, éd. du Seuil, Paris, 1968.
- LABRIOLLE, P. de, *La réaction païenne. Etude sur la polémique antichrétienne du Ie au VIe siècle*, Paris 1934.

- LAURENT, J., *Etudes d'histoire arménienne*, Louvain 1971.
- LEIB B., *Rome, Kiev et Byzance à la fin du XIe siècle*, Paris, 1924.
- LEMERLE, Paul, *Le Premier Humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignements et culture à Byzance, des origines au Xe siècle*, Paris 1971.
- IDEM, *Histoire de Byzance*, Paris 1965.
- IDEM, *Istoria Bizanțului*, trad. de Nicolae-Șerban Tanașoca, București: Editura Teora, 1998.
- LEVENSON, D., *Julian and Jerusalem. The Sources and the Tradition*, Leyde 1995.
- LIEU, S. N. C., *The Manicheism in the Later Roman Empire and Medieval China. A Historical Survey*, Manchester 1985.
- MADGEARU Alexandru, *Originea medievală a focarelor de conflict din Peninsula Balcanică*, București, Editura Corint, 2001.
- MAENCHEN-HELFEN, Otto. J., *The World of the Huns*, Berkeley, Los Angeles 1973.
- IDEM, *The World of the Huns*, Berkeley, Los Angeles, London 1973.
- MAIER, J. L., *Le dossier du donatisme, I. Des origines à la mort de Constance (303-361); II. De Julien l'Apostat à Saint Jean Damascène*, Berlin 1987.
- MALAMUT E., SIDERIS G., *Le monde byzantin. Economie et société (milieu VIII siècle-1204)*, Paris, 2006.
- MANGO, C., *Le développement urbain de Constantinople, IVe-Vie siècle*, Paris 1990.
- IDEM, *The art of the Byzantine Empire 312-1453*, Toronto 1986.
- MANSI, J.D., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florența-Veneția, 1757-1798, tom XII, col. 377-380, trad. în franceză de L. OUSPENSKY, *Essai sur la théologie de l'icône dans l'Eglise Orthodoxe*, vol. I.
- MARAVAL, Pierre, *Le Christianisme de Constantin à la conquête arabe*, PUF, Paris 1997.
- MATHEWS, Th. F., *The byzantine churches of Istanbul, a photographic survey*, State University Press, Pennsylvania 1976.
- IDEM, *Le monde byzantin*, ed. Flamarion, Paris, 2002.
- MATSOUKAS Nikolaos, *Istoria filosofiei bizantine*, trad. de Pr. Prof. Dr. Constantin Coman și Nicușor Deciu, București, Editura Bizantină, 2003,
- MEESTER, P. de, *Les origines et le développement du texte grec de la liturgie de Saint Jean Chrysostome*, Rome 1909.
- MEYENDORFF, Jean, *Unité de l'Empire et divisions des chrétiens*, Paris 1993.
- IDEM, *L'Eglise orthodoxe hier et aujourd'hui*, 2e éd., Ed. Du Seuil, Paris, 1969.
- IDEM, *Le Christ dans la théologie byzantine*, Paris 1969.
- IDEM, *Grégoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris 1959.
- IDEM, *Teologia bizantină*, trad. în limba română de Pr. Conf. Dr. A. STAN, București 1996.
- MEYENDORFF Jean, PAPANAKIS Aristeides, *L'Orient chrétien et l'essor de la papauté. L'Eglise de 1071 à 1453*. Cerf, Paris, 2001.
- MIHAILOVICI Paul, *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia (1468-1856)*, Chișinău, 1933.
- MOLDOVEANU, Pr. Dr. Ioan, *Contribuții la istoria relațiilor Țărilor Române cu Muntele Athos (1650-1863)*, Ed. Bizantină, București 2002.

- MOMIGLIANO, A., *The conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, Oxford 1963.
- MORAVCSIK, Gyula, *Byzantium and the Magyars*, Budapest 1975.
- MORRISSON Cécile (ccord.), *Le monde byzantin*, tome I. *L'Empire romain d'Orient (330-641)*, Paris, Presses Universitaires de France, 2004.
- MÜLLER-WIENER, W., *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977.
- MUNTEAN, Vasile, *Bizantinologie*, 2 vol., Editura Amarcord, Timișoara 1999-2000.
- IDEM, *Spiritualitate bizantină și românească*, Timișoara, Editura Marineasa, 2004.
- IDEM, *Bizanțul și Românii. Cercetare comparativă privind organizarea mănăstirilor*, ed. Trinitas, Iași, 2005.
- MUTAFICIEV, P., *Les Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*, Sofia 1932.
- NĂSTUREL Petre, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leur relations du milieu du XIV-ème siècles à 1654*, Institutum, Studiorum Orientalum, Roma, 1986.
- NICOL, D., *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, Londra 1972.
- IDEM, *Împăratul fără de moarte: Viața și legenda lui Constantin Paleologul, ultimul împărat al romanilor*, traducere, note și comentarii de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, Iași, Editura Polirom, 2003.
- NORWICH, J. J., *Histoire de Byzance, 330-1453*, Paris 1999.
- OSTROGORSKY G., *Geschichte des byzantinischen Staates*, 3. Auflage, München: C.H. Beck, 1963
- IDEM, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1969.
- OSTRUMOV Ivan, *Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439)*, trad. de Constantin Făgețan, București, Editura Scara, 2002.
- *Oxford Dictionary of Byzantium*, A. P. Kazhdan, ed. Oxford, 1991, 3 volume. O nouă ediție a apărut în 2007.
- *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, edited by Elizabeth JEFFREYS, Robin CORMACK & John HALDON, Oxford, 2006.
- PARGOIRE, R. P. J., *L'Eglise byzantine de 527 à 847*, Paris 1923.
- PATLAGEAN, E., *Pauvreté économique et pauvreté sociale à Byzance (IVe-VIe siècles)* Paris 1977.
- PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București 1980.
- PELIJAN J. *Tradiția creștină, o istorie a dezvoltării doctrinei. Nașterea tradiției universale (100-600)*, trad. Silvia Palade, Iași, Polirom, 2004.
- PHARR, C., *The Theodosian Code and Novels and Sirmondian Constitutions*, Princeton 1952.
- PIETRI, A., *Histoire du christinisme des origines à nos jours: naissance d'une chrétienté (250-430)*, Paris 1995.
- PIPPIDI, D. M., *Dicționar de istorie veche a României, (paleolitic-secolul al X-lea)*, București 1976.
- IDEM, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, București 1983.
- POPESCU, Emilian, *Istoria și spiritualitatea Imperiului bizantin*, curs pentru anul I, secția Pastorală, Facultatea de Teologie Ortodoxă, București 1993.
- IDEM, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București 1976.

- POPIȘTEANU Cristian (coord.), *Lumea Bizanțului*, București: [s.n.], 1972.
- RĂMUREANU, I.; BODOGAE, T.; ȘESAN, M., *Istoria Bisericească Universală*, vol. II, București 1993.
- RICHARDS, J., *The Popes and Papacy in the Early Middle Ages*, Londra 1979.
- ROCHOW, I., *Kaiser Konstantin V (741-775)*, Frankfurt 1994.
- ROUTHIER, G., *La réception d'un concile*, Paris 1993.
- RUGGIERO, F., *La follia dei cristiani. Su un aspetto della 'reazione pagana' tra I e il V secolo*, Milan 1992.
- RUNCIMAN, Steven, *The Emperor Romanus Lecapene and his Reign, a study of tenth century Byzantium*, Cambridge 1929.
- IDEM, *A History of the First Bulgarian Empire*, Londra 1930.
- IDEM, *The Eastern Schism*, Oxford, 1963.
- IDEM, *Căderea Constantinopolului (1453)*, ediția a II-a, traducere, note, Postfață și îngrijire științifică de Prof. Alexandru Elian, București, Editura Enciclopedică, 1991.
- IDEM, *Vecerniile siciliene. O istorie a lumii mediteraneene spre sfârșitul secolului al XIII-lea*, trad. de Mihai Moroiu, București: Editura Enciclopedică, 1993.
- SCHLUMBERGER, G., *L'Épopée byzantine à la fin du Xe siècle*, 3 vol., Paris 1896-1905.
- IDEM, *Un empereur byzantin au Xe siècles: Nicéphoros Phocas*, Paris 1890.
- SCHMEMMANN, Alexandre, *Le chemin historique de l'Orthodoxie*, YMCA, Paris 1995.
- SCHÖNBORN, C. von, *Sophrone de Jérusalem. Vie monastique et confession dogmatique*, Paris 1972.
- SCIPIONI, L. I., *Nestorio e il concilio di Efeso. Storia, dogma, critica*, Milano 1974.
- SELLERS, R. V., *The Council of Chalcedon*, Londra 1951.
- SETTON, K. M., *Christian attitude towards the Emperors in the Fourth Century, especially as shown in Addresses to the Emperor*, New-York 1941.
- SHABAN, M. A., *Islamic History: a new interpretation, I. 600-750*, Cambridge University Press, Cambridge 1971.
- SIBIESCU, Pr. Vasile Gh., *Împăratul Justinian I și ereziile*, teză de doctorat, București 1938.
- SIMONETTI, M., *La crisi ariana nel quarto secolo*, Roma 1975.
- IDEM, *Il cristianesimo in Italia delle origini a Gregorio Magno, în Roma e l'Italia, radici imperii*, Milano, 1992.
- SOURDEL Janine et Dominique, *Dictionnaire historique de l'islam*, Paris, Presse Universitaire de France, 1996, reeditat în 2004.
- SPIESER J.M., „Du Cange and Byzantium” în Robin Cormack, Elizabeth Jeffreys, *Through the Looking Glass. Byzantium through British Eyes*, Aldershot, 2000.
- IDEM, *Histoire de l'Art et Archéologie de Byzance: de la vie des formes à leur fonction sociale et à leur fonctionnement anthropologique*, în *Billans et perspectives des Etudes médiévales en Europe, Actes du 1er Congrès européen de la FIDEM*, Spoleto, 27-29 mai 1993, Louvain-la Neuve, 1995.
- SPULBER, C.A., *Ecloga isaurienilor*, Cernăuți 1929.
- STĂNESCU Eugen (coord.), *Nicolae Iorga – istoric al Bizanțului*, București: Editura Academiei, 1971.

- STEIN, E., *Histoire du Bas- Empire. I. De l'Etat romain à l'Etat byzantin (284-476)*, Paris 1959.
- STOIAN, Iorgu, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București 1962.
- STRATOS, A., *Byzance au VIIe siècle*, vol. I-II, Paris 1980.
- SVORONOS, N., *Etudes sur l'organisation intérieure, la société et l'économie de l'Empire byzantin*, Londra 1973.
- TACHIAOS Anthony-Emil, *Sfinții Chiril și Metodie și culturalizarea slavilor*, trad. Constantin Făgețan, București, Editura *Σοφία*, 2002.
- TANAȘOCA, Nicolae Șerban, *Literatura Bizanțului*, antologie, traduceri și prezentare, București 1971.
- IDEM, *Bizanțul și românii: eseuri, studii, articole*, București, Editura Fundației Pro, 2003.
- TARDIEU M., *Le manichéisme*, PUF, « Que sais-je ? » nr. 1940, 1997.
- TELEA Marius, *Un patriarh apologet: Ghenadie al II-lea Scholarios*, Deva, Editura Emia, 2004.
- TENACE Michelina, *Creștinismul bizantin: istorie, teologie, tradiții monastice*, trad. din italiană de Al. Cistelecan, București: Editura Cartier, 2005.
- TEODOR, Dan Gh., *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI d.Hr.*, Iași 1981.
- IDEM, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași 1991.
- TEODORESCU, Răzvan, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Ed. Academiei, București 1974.
- M. Terrades, *Le drame de l'Hellénisme Ion Dragoumis (1878-1920) et la question nationale en Grèce au début du XXe siècle*, Paris, 2005.
- THIRIET, Fr., *La Roumanie vénétienne*, Paris-Roma 1959.
- THOMSON, E. A., *Christianity and the Northern Barbarians*, ed. A. D. MOMIGLIANO, *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, Oxford 1963.
- TILLARD, J. M. R., *L'Evêque de Rome*, Cerf, Paris 1982.
- TOROPU, O., *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sub-carpatică (secolele III-XI)*, Craiova 1976.
- TOUATI, François-Oliver, *Vocabulaire historique du Moyen Âge (Occident, Byzance, Islam)*, Paris 2000.
- TREADGOLD, W., *The Byzantine Revival (780-842)*, Stanford 1988.
- IDEM, *O istorie a Statului și societății bizantine*, I. 284-1025; II. 1025-1461, trad. de Mihai-Eugen Avădanei, ediție îngrijită de Victor Spinei și Bogdan-Petru Maleon, Prefață de Victor Spinei, Iași, Institutul European, 2004.
- IDEM, *O scurtă istorie a Bizanțului*, trad. de Mirella Acsente, București, Editura Artemis, 2003.
- TROMBLEY, E. R., *Hellenic Religion and Christianization. 370-529.*, 2 vol., Leyde 1993-1994.
- TUDOR, D., *Oltenia Romană*, București 1968.
- UNDERWOOD, P., *Karye Djami*, 4 vol., New York 1966-1975.
- VALOGNES, Jean-Pierre, *Vie et mort des chrétiens d'Orient*, Fayard, Paris 1994.

- VASILIEV A.A., *History of the Byzantine Empire*, Second Edition, 2 vol., Wisconsin, University Press, 1952.
- VASILIEV, A. A.; GREGOIRE, H.; CANARD, M., *Byzance et les Arabes. T. II: La dinastie macédonienne*, Bruxelles 1935-1950.
- VÂRTOSU, E., *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în secolul al XVI-lea)*, București 1960.
- VLASTO, A. P., *The Entry of the Slavs into Christendom. An Introduction to the Medieval History of the Slaves*, Cambridge 1970.
- VRYENIOS, Speros, *Byzantium and Europe*, Thames and Hudson, Londra 1967.
- VULPE, Radu, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București 1938.
- WATT, Montgomery, *Mahomet*, Paris 1989.
- WITTEK, P., *The Rise of the Ottoman Empire*, Londra 1966.
- WOLFRAM, H., *History of the Goths*, Berkeley, Los Angeles, London 1988.
- ZAIMOVA-TARPKOVA, V., *Byzance et les Balkans à partir du Vie siècle. Les mouvements ethniques et les Etats*, Variorum Reprints, Londra 1979.
- ZEILLER, J., *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris 1918.

STUDII ȘI ARTICOLE SPECIALE:

- AHRWEILLER, H., *Recherches sur l' administration de l' Empire byzantin au IX-XI siècles*, în *Bulletin de Correspondance hellénique*, 84, 1960, pp. 1-111.
- ALEXE, Ștefan, *1600 de ani de la moartea Sfântului Sava Gotul*, în *BOR*, XC, 1972, nr. 5-6.
- IDEM, *Sinodul de la Ferrara – Florența (1438-1439) și participarea Bisericii Ortodoxe Române*, în *Ortodoxia*, 1989, nr. 4, pp. 19-28.
- IDEM, *L'affaire Nestorius vue de Rome*, în *Revue des Sciences religieuses*, 23, 1949, pp. 5-37 și 207-244; 24, 1950, pp. 171-190.
- ARICESCU, Andrei, *Noi date despre cetatea Hârșova*, în *Pontica*, IV, 1971.
- ARIGNON, J. P., *Les relations diplomatiques entre Byzance et la Russie de 860 à 1043*, în *Revue d'Etudes slaves*, nr. 55, 1983, pp. 129-137.
- BARBU-BUCUR Sebastian, *„Manuscrise muzicale românești la Muntele Athos”*, în *M. A.*, 4, 1987.
- IDEM, *„Contribuții românești în domeniul culturii muzicale bizantine la Muntele Athos”*, în *Revista de arte bizantine a Academiei de arte George Enescu*, Iași, 1, 1995.
- BARNEA, Al., *Descoperiri epigrafice noi în cetatea Tropaeum Traiani*, în *Pontica*, X, 1977, pp. 349-357.
- BARNEA, Ioan, *Preocupări ale Sfântului Constantin cel Mare la Dunărea de Jos*, în *MO*, XXXII, 1980, nr. 1.
- IDEM, *Discul episcopului Paternus*, în *Analecta*, II, 1944, pp. 185-197.
- BARNEA, I., *Sigilul unui ierarh al Rusiei în așezarea de la Garoăn*, în *SCIVA*, VII, 1956, 1-2, pp. 189-190.
- BAUMANN, H., *Cercetările arheologice de pe valea Teliței (jud. Tulcea); Sondajul de la Frecăței*, în *Peuce. Studii și comunicări de istorie și arheologie*, Muzeul Delta Dunării, Tulcea, X, 1991.

- BĂBUȘ, Emanoil, *Justiniana Prima în lumina noilor cercetări*, în *ST*, XXXIX, 1987, nr. 1, ianuarie-februarie, București, 1987, pp. 84-92.
- BĂNESCU, N., *O celebritate pe tronului bizantin: Athenais-Evdochia*, în *MO*, XIV, 1962, nr. 7-8, pp. 426-433.
- BEZA Marcu, *Biblioteci mânăstirești la Muntele Athos*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, s. III, tomul VII, mem. 3, 1934.
- BODOGAE Teodor, *Ajutoarele românești la mânăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940; „Considerațiuni istorice privind legăturile Bisericii Române cu mânăstirile din Muntele Athos”, în *M. B.* 3-4, 1943.
- BRĂTESCU, C., *Dobrogea în secolul al XII-lea: Paristrion*, în *Analele Dobrogei*, I, 1920.
- BROWNING R., *Literacy in the Byzantine World*, în *Byzantine and Modern Greek Studies* 4, 1978, p.46.
- BROWN, P., *The Diffusion of Manichaeism in the Roman Empire*, în *Journal of Roman Studies*, 59, 1969, pp. 92-103.
- CAMERON, A., *The Construction of Court Ritual: the Byzantine Book of Ceremonies*, în *Rituals of Royalty. Power and Ceremonial in Traditional Societies*, Cambridge 1987.
- CHRISTENSEN, T., *The so-called Edit of Milan*, în *Classica Medievalia*, 35, 1984, pp. 129-175.
- COMAN, Ioan Gh., *Elemente de continuitate spirituală geto-daco-romană și creștină în regiunea râului Mousaios-Buzău după mărturii patristice și arheologice*, în vol. *Spiritualitate și istorie*, vol. I, Buzău 1983.
- IDEM, *Însemnări asupra lui Teotim, episcop de Tomis*, în *G.B.*, XVI, 1957, nr. 1.
- CONDURACHI, E., *Șantierul arheologic Histria (1954)*, în *SCIVA*, VI, 1955, nr. 3-4.
- COWDREY H.E.J., „Pope Gregory VII's „crusading” plans of 1074” în *Outremer Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem Presented to Joshua Parwer*, Jerusalem, 1982, pp. 27-40.
- DALY, W. M., „Christian Fraternity, the Crusaders and the Security of Constantinople (1097-1204)”, în *Medieval Studies*, XXII, Toronto, 1960.
- DIACONU, Petre, *În căutarea Dafnei...*, în *Pontica*, IV, 1971.
- IDEM, *Cetatea bizantină din insula Păcuiul lui Soare*, în *BMI*, CL, 1971, nr. 1.
- IDEM, *Despre localizarea Vicinei*, în *Pontica*, 1970, nr. 3.
- IDEM, *Iarăși despre localizarea Vicinei*, în *Revista de Istorie*, tom 34, 1981, nr. 12.
- IDEM, *Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente*, în *Revista de Istorie*, tom 36, 1983, nr. 7.
- DIEHL Ch, „Les Etudes Byzantines en France”, *Byzantinische Zeitschrift* 9, 1900. p. 3.
- DVORNIK, Francis, *Photius et la réorganisation de l'Académie patriarchale*, în *Analecta Bollandiana*, vol. 68, 1950, pp. 108-125.
- ELIAN Alexandru, „Biserica Moldovei și Muntele Athos la începutul veacului al XIX-lea”, în *S. T.*, nr. 7-8, 1967, pp. 391-402.
- ERBICEANU C., „Bărbați culti greci și români la Academiiile din Iași și București în epoca așa-zisă fanariotă”, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, seria II, tomul XXVII, București, 1905.
- ESBROECK M. Van, „L'Eglise géorgienne des origines au Moyen Age”, în *Bedi Kartlisa*, 40, 1982, p. 186-199.

- FLORESCU, Gr., *Capidava. Raport asupra activității din 1956*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, II, 1958.
- GABOR, Lector Dr. Adrian, *Biserică și Stat în secolul al IV-lea. Modelul teodosian*, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă. Universitatea București*, 2001.
- IDEM, *Constantin al VII-lea Porfirogenetul - De administrando Imperio. Valoarea sa istorică*, în *ST, Seria a II-a, XLII*, 1990, nr. 5-6, pp. 76-90.
- GEANAKOPOLOS, D. J., *Church and State in the Byzantine Empire: a Reconsideration of Caesaropapism*, în *Church History*, XXXIV, 1965.
- GOUBERT, P., *Byzance et l'Espagne wisigothes (554-711)*, în *REB, I*, 1944, pp. 5-78.
- GOUILLARD, J., *L'Héresie dans l'Empire byzantin, des origines au XII e siècle*, în *Travaux et Mémoires*, II, 1967.
- GRUMEL, V., *Recherches sur l'histoire du monothélisme*, în *Echos d'Orient*, 27, 1928, pp. 6-16 și 257-277; 28, 1929, pp. 19-34 și 272-282; 29, 1930, pp. 16-28.
- G. HOFFMAN, „Papst Gregor VII und der christliche Osten” *Studii Gregoriani* 1 (1947), pp. 169-173.
- IONESCU, Ioan, *Pomenirea Sfântului martir Sava Gotul*, în *MO*, XXIV, 1972, nr. 3-4.
- IDEM, *Sansala, primul preot creștin daco-roman atestat documentar*, în *MO*, XXII, 1970, nr. 5-6.
- KAMPOURI-VAMVOUKU M., „L'Architecture de style néo byzantin en France”, în *Byzance en Europe*, 2003, pp. 89-96.
- KAZHADAN A., „In search for the Heart of Byzantium. About several recent books of Byzantine civilization”, *Byzantion* 51, 1981, pp. 320-332.
- KNÖS, Börje, *Literatura Bizantină în limba populară din vremea Comnenilor*, în vol. *Literatura Bizanțului. Studii*, Editura Univers, București 1971.
- KUHN, H., *Die gotische Mission*, în *Saeculum*, 27, 1976, pp. 50-65.
- LEMERLE Paul, „Montesquieu et Byzance”, *Le Flambeau*, 4, 1948, pp. 386-394.
- IDEM, „La notion de décadence à propos de l'empire byzantin”, în *Classicisme et déclin culturel dans l'histoire de l'Islam ; actes du symposium international d'histoire de la civilisation musulmane*, Bordeaux 25-29 juin 1956, ed. Robert Brunschvig, Paris, 1957, p. 271
- IDEM, *L'Histoire des Pauliciens d'Asie Mineure d'après les sources grecques, I. Sources, II. Commentaire*, în *Travaux et Mémoires*, IV-V, 1970-1973.
- IDEM, *Bizanțul și originile civilizației noastre*, în vol. *Literatura Bizanțului. Studii*, Editura Univers, București 1971.
- IDEM, *Le gouvernement des philosophes*, în *Cinq études sur le XIe siècle byzantin*, Paris 1975.
- IDEM, *Byzance et la croisade*, în *Relazioni del Xe Congresso Internazionale di Scienze Storiche*, III, Florența 1955.
- MARROU, H. I., *La patrie de Jean Cassien*, în *Orientalia Chritiana Periodica*, XIII, 1947, nr. 3-4, pp. 588-596.
- MCCORMICK, M., *Analyzing Imperial Ceremonies*, în *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, 35, 1985, pp. 1-20.
- MELIA, Elie, *La Pentarchie, son historique, son elucidation canonique et theologique*, în *Témoignage et Pensée Orthodoxe*, nr. 46, 1985.
- MEYENDORFF J. „Mount Athos in the Fourteenth Century Spiritual and Intellectual Legacy”, în *Dumborton Oaks Papers* 42, 1988, pp. 157-16.

- IDEM, „Is Hsychasm the Right Word? Remarks on religious ideology in the fourteenth century” *Harvard Ukrainian Studies VII* (1983), pp.447-451.
- MICHEL, A., *Die Rechtsgültigkeit des römischen Bannes gegen Michael Kerularios*, în *Byzantinische Zeitschrift*, XLII, 1942.
- MICULESCU, I., *Revolta lui Vitalian în contextul politicii religioase și economice a lui Anastasius I*, în *GB*, 1987, nr. 3, pp. 569-583.
- MOELLER, Ch., *Un fragment du Type de l'empereur Anastase I-er*, în *Studia Patristica*, III, 1951, pp. 240-247.
- MUNTEAN, Vasile, *Edictele religioase ale lui Teodosie cel Mare*, în *MB*, XXIV, 1974, nr. 4-6.
- MUNTEANU, Alexandru A., *Arhiepiscopia Justiniana Prima și jurisdicția ei*, în *ST*, XIV, 1962, nr. 7-8, pp. 441-470.
- MURNU, G., *Noi săpături în cetatea Tropaeum Traiani. Canalul cetății*, în *BCMI*, IV, 1911, pp. 1-12.
- NAGHIU, Iosif E., *Teotim, episcop de Tomis*, în *RI*, XXXI, 1945.
- NICOL, D., *The Family of Kantakuzenos (1100-1460)*, în *Dumbarton Oaks Studies*, XI, 1968.
- NOROCEL, Epifanie Tomitanul, *Bazilicile din Tomis*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați 1977, pp. 84-89.
- OBOLENSKY, Dimitri, *Olga's Conversion: The Evidence Reconsidered*, în *Harvard Ukrainian Studies*, XII-XIII, 1988-1989.
- OIKONOMUDES N., „Mount Athos: Levels of Literacy”, în *Dumbarton Oaks Papers* 42, 1988, pp. 167-176.
- OPAIȚ, Andrei, *O săpătură de salvare în orașul antic Ibida*, în *SCIVA*, XLII, 1991, pp. 21-56.
- OSTROGORSKY, G., *Observations on the aristocracy in Byzantium*, în *Dumbarton Oaks Papers*, vol. XXV, 1971, pp. 1-32.
- PĂCURARIU, Mircea, *Creștinismul daco-roman în nordul Dunării în secolul al IV-lea. La 1600 de ani de la moartea Sfântului Sava "Gotul" (12 aprilie 372)*, în *MA*, XVII, 1972, nr. 3-4.
- PÂRVAN, Vasile, *Cetatea Tropaeum: considerații istorice*, în *BCMI*, IV, 1911, pp. 1-12.
- IDEM, *Cetatea Ulmetum. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, în *AARMSI*, Seria a II-a, XXXIV, 1911-1912, pp. 497-608.
- IDEM, *Cetatea Ulmetum. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912-1913*, în *AARMSI*, Seria a II-a, XXXV, 1913-1914, pp. 245-420.
- PERTUSI, A., *La formation des thèmes byzantines*, în *Berichte zum XI Internationalen Byzantinistenkongress*, München 1959.
- IDEM, *Ordinamenti militari, guerre in Occidente e teorie di guerra dei bizantini (secolo VI-X)*, în *Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo*, Spoleto 1968, pp. 631-700.
- POPESCU, Emilian, *Creștinismul în eparhia Buzăului până în secolul al VII-lea*, în vol. *Spiritualitate și istorie*, vol. I, Buzău 1983.
- IDEM, *Creștinismul pe teritoriul României până în secolul al VII-lea în lumina noilor cercetări*, în *MB*, XXXVII, 1987, nr. 4.

- IDEM, *Completări și rectificări la Istoria Bisericii Moldovei și la relațiile cu Bizanțul în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în vol. *Credință și cultură în Moldova*, Editura Trinitas, Iași 1995, pp. 125-147.
- POPESCU, Teodor M., *Denaturarea istoriei lui Origen*, în B.O.R., XLIV, 1926, nr. 5-12.
- IDEM, *Geneza și evoluția schismei*, în *Ortodoxia*, IV, 1954, nr. 2-3.
- IDEM, *Sentința de excomunicare de la 16 iulie 1054*, în ST, II, 1931, nr. 2.
- RĂDULESCU, Adrian, *Bazilicile creștine de la Axiopolis, Callatis și Tropaeum Traiani*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați 1977, pp. 90-97.
- RĂMUREANU, Ioan I., *Creștinismul în provinciile romane dunărene ale Iliricului la sfârșitul secolului al IV-lea. Sinodele de la Sirmium din 378 și Aquileea din 381*, în ST, XVI, 1964, nr. 7-8, pp. 408-450.
- IDEM, *Eoenimentele istorice înainte și după Sinodul de la Calcedon*, în ST, XXII, 1970, nr. 3-4.
- IDEM, *Unsprezece secole de la activitatea misionară a Sfinților Chiril și Metodie*, în *Ortodoxia*, XIX, 1967, nr. 1.
- IDEM, *Creștinarea rușilor în lumina noilor cercetări istorice*, în ST, IX, 1957, nr. 5-6.
- REZACHEVICI, C., *Slavii în izvoare bizantine*, în *Magazin istoric*, februarie 1997.
- ROUGE, J., *La législation de Théodose contre les hérétiques: traduction de Codex Theodosianus*, în *Epektasis Mélanges... Jean Daniélou*, XVI, 1972, nr. 5, pp. 6-24.
- RITTER, M., *Arius redivivus? Ein Jahrzwölft Arianismusforschung*, în *Theologische Rundschau*, 55, 1990, pp. 153-187.
- SATHAS Konstantinos, *Documents inédits de l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, Paris și Atena, t. 1, 1880, pp. VIII-IX ; XI-XII ; XXVIII.
- SANSTERRE, J. M., *Les missionnaires latins, grecs et orientaux en Bulgarie dans la seconde moitié du IXe siècle*, în *Byzantion*, 52, 1982.
- SIBIESCU, Vasile Gh., *Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)*, în *Ortodoxia*, XXXI, 1979, nr. 1.
- SIMONETTI, M., *Il cristianesimo in Italia delle origini a Gregorio Magno*, în *Roma e l'Italia, radices imperii*, Milano 1992, pp. 229-285.
- SORLIN, I., *Les traités de Byzance avec les Russes au Xe siècles*, în *Cahiers des mondes russes et soviétique*, t. 2, 1961, pp. 313-360 și 447-475.
- SPĂTĂRELU, Mihai, *Viața religioasă a românilor dobrogeni în secolele VII-XIII*, în BOR, CIV, 1986, nr. 1-2.
- SPIESER, J. M., *Histoire de l'Art et Archéologie de Byzance: de la vie des formes à leur fonction sociale et à leur fonctionnement anthropologique*, în *Billans et perspectives des Etudes médiévales en Europe. Actes du 1er Congrès européen de la FIDEM*, Spoleto, 27-29 mai 1993, Louvain-la Neuve, 1995, pp. 81-96.
- STAN, Liviu, *Locurile Sfinte în Orient*, în *Ortodoxia*, IV, 1952, nr. 1.
- STĂNESCU, Eugen, *Denumirile bizantine ale regiunii de la Dunărea de Jos în secolele X-XII și sensul lor istoric*, în SCIV, 3, 1968.
- STRATOS, A., *Les frontières de l'Empire byzantin au cours du VIIe siècle*, în *Actele celui de-al XIV-lea Congres de Bizantinologie*, tomul II, pp. 421-434.
- SUCEVEANU, Al.; SCORPAN, C., *Stratigrafia Histriei romane târzii în lumina săpăturilor din 1969 și 1970 în sectorul central*, în *Pontica*, IV, 1971.

- ȘERBĂNESCU, Niculae, *1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului*, în *BOR*, LXXXVII, 1969, nr. 9-10, pp. 966-1026.
- ȘESAN, Milan, *Considerațiuni asupra Schismei din anul 1054*, în *MA*, II, 1957, nr. 3-4.
- ȘTEFAN, Gheorghe, *Șantierul arheologic de la Histria*, în *SCIVA*, V, 1954, nr. 1-2.
- IDEM, *Șantierul arheologic Garoăn (Dinogetia)*, în *SCIVA*, V, 1954, nr. 1-2.
- THACHIAOS A. „Le Monachisme serbe de saint Sava et la tradition hésychaste athonite” *Hilandarski Sbornik I*, Belgrad, 1966, pp. 883-889.
- TEALL, J. L., *The byzantine Agricultural Tradition*, în *Dumbarton Oaks Papers*, vol. XXV, 1971.
- TODORAN, Pr. Isidor, *Poate fi considerat Origen eretic?*, în *MA*, an IV, 1959, nr. 7-8.
- TREADGOLD, W., *The recently completed edition of the Bibliotheca of Photius*, în *Byzantinoslavica*, 41, 1980, pp. 50-61.
- A. TUILIER, „ Michel VII et le pape Grégoire VII: Byzance et la réforme grégorienne”, *XV Congrès international des Etudes Byzantines*, Athènes, 1980, pp. 350-364.
- VAN ESBROECK, M., *L’Eglise géorgienne des origines au Moyen Age*, în *Bedi Kartlisa*, 40, 1982, pp. 186-199.
- WINKELMANN, F., *Die Quellen zur Erforschung des monoenergetisch-monotheletischen Streites*, în *Klio*, 69, 1987, pp. 515-559.
- ZAHARIADE, Mihail, *Inscripția de fundație din timpul primei tetrarhii de la Halmyris (Murighiol, jud. Tulcea)*, în *Pontica*, XXVII, 1984.
- ZMIRE, P., *Recherches sur la collégialité épiscopale dans l’Eglise d’Afrique*, în *Rechug*, 7, 1971, pp. 3-72.

ABREVIERI:

AARMSI: Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice

BCMI: Buletinul Comisiunii monumentelor istorice

B.O.R. : Biserica Ortodoxă Română

Cf.: conform

Col.: colecția

Coord.: coordonator sau coordonatori

FHDR: Fontes Historiae Daco-Romanae

G.B. : Glasul Bisericii

GCS: Die Griechischen Christlichen Schriftsteller, Leipzig-Berlin

JTS: Journal of theological Studies, Oxford

M.A. : Mitropolia Ardealului

MB: Mitropolia Banatului

MO: Mitropolia Olteniei

NHE: Nouvelle Histoire de l’Eglise

P.S.B : Părinți și Scriitori Bisericești

REB: Revue des études byzantines, Paris

R.I.: Revista de istorie

RN : Revue numismatique

SCIV: Studii și cercetări de istorie veche

SCIVA : Studii și cercetări de istorie veche și arheologie

ST: Studii Teologice

Trad.: traducere